

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ОБТЯЖУЮЧИХ ОБСТАВИН НА КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

У науці кримінального права ідея про те, що обтяжуючі обставини обтяжують відповідальність особи, поступово стала чи не найбільш поширеною. Зокрема, відзначалось, що інші підходи до розуміння правових наслідків обтяжуючих обставин «звужують дійсний зміст цих обставин, значення яких не обмежується впливом на «ступінь вини», «міру покарання» чи «ступінь суспільної небезпечності» [1, с. 136-137]. Як правило, обґрунтування того, що обтяжуючі обставини впливають саме на відповідальність особи, здійснювалось у порівнянні з концепцією, що обмежувала вплив обтяжуючих обставин лише покаранням. Наголошувалось на тому, що обтяжуючі обставини впливають не лише на покарання (а саме на процес визначення його конкретної міри особі), а й на можливість застосування до особи звільнення від покарання, визнання її особливо небезпечним рецидивістом, процес виконання покарання і, навіть, вирішення окремих питань кримінального процесу. Очевидно, аргументація радянського періоду розвитку науки кримінального права повинна бути переглянута з урахуванням сучасних теоретичних положень та законодавства. У пострадянській науці кримінального права послідовно провадиться думка про те, що покарання (точніше, призначення покарання) є лише одним із елементів (проявів) кримінальної відповідальності [2, с. 74; 3, с. 152; 4, с. 98-99; 5, с. 152; 8, с. 81]. Як мінімум ще одним з її елементів називають державний осуд [2, с. 74; 4, с. 98-99]. У залежності від поєднання конкретних проявів (елементів) кримінальної відповідальності виділяють її форми [2, с. 74]. З урахуванням приписів чинного КК можна, зокрема, виділити такі її форми, як покарання (становить поєднання обох елементів відповідальності) та звільнення від покарання та його відбування (зводиться до державного осуду). Зауважимо, що з приводу тлумачення поняття кримінальної відповідальності та співвідношення його з поняттям покарання висловив свою позицію і Конституційний Суд України [6].

У п. 3 ч. 1 ст. 65 КК передбачено, що «суд призначає покарання ... враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання». Таким чином, кримінальний закон закріпив вплив обтяжуючих обставин на процес реалізації такої форми кримінальної відповідальності, як покарання. З іншого боку, ч. 1 ст. 75 КК встановила, що «суд ... враховуючи тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи ... може прийняти рішення про звільнення від покарання з випробуванням». Системне тлумачення п. 3 ч. 1 ст. 65 та ч. 1 ст. 75 КК дозволяє зробити висновок, що під «іншими обставинами справи» у ч. 1 ст. 75 КК, зокрема, розуміються обтяжуючі обставини [7, с. 137, 164]. Таким чином, обтяжуючі обставини впливають на реалізацію і другої з виділених форм кримінальної відповідальності, іноді унеможливаючи її. Отже, наведене вище дозволяє стверджувати, що

обтяжуючі обставини Загальної частини впливають (обтяжують) не лише на покарання, а й на кримінальну відповідальність взагалі. Проте наведена вище аргументація стосується лише обтяжуючих обставин Загальної частини. У зв'язку з цим необхідно дослідити правові наслідки, що їх тягнуть за собою обтяжуючі обставини Особливої частини. В першу чергу, дана група обтяжуючих обставин опосередковано впливає на покарання як форму кримінальної відповідальності. Наявність у складі злочину обтяжуючих обставин дозволяє законодавцеві збільшувати обсяг санкції, яка пов'язується з кваліфікованим складом, порівняно з санкцією, що пов'язується з основним складом. Таким чином, «доповнення» основного складу злочину тією чи іншою обтяжуючою обставиною веде до того, що межі санкції, що пов'язується з кваліфікованим складом злочину, змінюються (збільшуються) порівняно з санкцією, передбаченою за основний склад. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 65 КК, суд призначає покарання у межах, установлених у санкції статті Особливої частини. Отже, суд, призначаючи покарання, зобов'язаний урахувати збільшення (порівняно з основним складом) обсягу санкції, яка пов'язується з кваліфікованим складом, що відбулося у зв'язку з наявністю у кваліфікованому складі обтяжуючих обставин. З іншого боку, обтяжуючі обставини, що входять до складів злочинів, передбачених Особливою частиною чинного КК, в окремих випадках можуть опосередковано впливати і на реалізацію іншої форми кримінальної відповідальності – звільнення від кримінальної відповідальності. Подібна можливість залежить від конкретного змісту санкцій, які пов'язуються законодавцем з кваліфікованими (особливо кваліфікованими) складами. Зміст санкцій відіграє важливу роль з огляду на те, що відповідно до ч. 1 ст. 75 КК суд може застосувати звільнення від відбування покарання з випробуванням «при призначенні покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на певний строк...». Наприклад, зі складом злочину, передбаченим ч. 1 ст. 181 КК, законодавець пов'язує санкцію, що передбачає як основні альтернативні покарання обмеження волі на строк до трьох років та позбавлення волі на той же строк. «Доповнивши» основний склад, передбачений ч. 1 ст. 181 КК, обтяжуючою обставиною («... поєднані із втягуванням в діяльність групи неповнолітніх»), законодавець сконструював кваліфікований склад даного злочину (ч. 2 ст. 181 КК), з яким пов'язав санкцію у виді позбавлення волі на строк від 3 до 5 років. Таким чином, збільшення обсягу санкції кваліфікованого складу, обумовлене наявністю в його конструкції обтяжуючої обставини, жодним чином не вплинуло на можливість реалізації звільнення від кримінальної відповідальності. Оскільки суд може застосувати ст. 75 КК незалежно від обраної щодо підсудного конкретної міри покарання, як у разі, коли його дії кваліфіковано за ч. 1 ст. 181 КК, так і в разі, коли його дії кваліфікуються за ч. 2 ст. 181 КК. У даному разі обтяжуюча обставина Особливої частини КК жодним чином не впливає на реалізацію звільнення від кримінальної відповідальності. Інша ситуація має місце, коли наявність у кваліфікованому (особливо кваліфікованому) складі обтяжуючої обставини обумовлює таке збільшення обсягу санкції, що дозволяє суду як

обрати стосовно підсудного конкретну міру покарання, що робить можливим застосування ст. 75 КК, так і обрати таку міру покарання, що унеможлиблює застосування ст. 75 КК. Наприклад, зі складом злочину, передбаченим ч. 1 ст. 189 КК («Вимагання»), законодавець пов'язує санкцію у виді обмеження волі на строк до 5 років або позбавлення волі на строк до 5 років. Разом з тим із кваліфікованим складом даного злочину (ч. 2 ст. 189 КК) пов'язується санкція у виді позбавлення волі на строк від 3 до 7 років. Якщо суд, визнавши підсудного винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 189 КК, обере йому конкретну міру покарання у виді позбавлення волі на строк не більше 5 років, він може застосувати ст. 75 КК. Якщо ж обрана міра покарання буде полягати у позбавленні волі на строк більше 5 років, суд не має право застосувати ст. 75 КК та звільнити особу від відбування покарання з випробуванням. Нарешті, остання ситуація зводиться до того, що обтяжуюча обставина кваліфікованого (особливо кваліфікованого) складу обумовлює таке розширення обсягу санкції, яке взагалі робить неможливим застосування судом ст. 75 КК. Отже, незалежно від обраної судом на загальних підставах конкретної міри покарання стосовно підсудного, винного у вчиненні даного злочину, звільнення від відбування покарання щодо такої особи застосоване бути не може. Виняток становить тільки ситуація, коли суд спочатку застосує ст. 69 КК і призначить покарання, більш м'яке, ніж передбачене законом, а потім застосує і ст. 75 КК. Таким чином, у певних випадках обтяжуючі обставини Особливої частини можуть впливати на другу форму кримінальної відповідальності – звільнення від кримінальної відповідальності.

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що вплив обтяжуючих обставин (як тих, що містяться в Загальній частині, так і тих, що містяться в Особливій) не обмежується лише однією формою кримінальної відповідальності – покаранням, а поширюється на неї повністю.

Література

1. Курс советского уголовного права: в 6 т. / под ред. А.А. Пионтковского. Часть Общая. – М.: Наука, 1970. – Т. 3. – 350 с.
2. Кримінальне право України. Загальна частина / за ред. П.С. Матишевського, П.П. Андрушка, С.Д. Шапченка. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 512 с.
3. Курс уголовного права: в 5 т. / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. Общая часть. – М.: Зерцало, 2002. – Т.2. – 464 с.
4. Российское уголовное право: в 2 т. Т.1 : Общая часть / под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай, В.С. Комиссарова, А.И. Рарога. – М.: Инфра-М, 2003. – 623 с.
5. Учебник уголовного права. Общая часть / Под ред. В.Н. Кудрявцева и А.В. Наумова. – М.: СПАРТАК, 1996. – 412 с.
6. Рішення у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність)// Юридичний вісник України. – № 47 (231). – 1999 – 25 листопада – 1 грудня. – С. 7.
7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред. С.С. Яценко. – 4-те вид., переробл. та доповн. – К.: А.С.К., 2005. – 848 с.
8. Уголовное право. Части Общая и Особенная: курс лекцій / под ред. А.И. Рарога. – М.: Проспект, 2005. – 480 с.

Анотація

Ільїна О.В. Особливості впливу обтяжуючих обставин на кримінальну відповідальність. – Стаття.

У науці кримінального права ідея про те, що обтяжуючі обставини обтяжують відповідальність особи, поступово стала чи не найбільш поширеною.

Вплив обтяжуючих обставин (як тих, що містяться в Загальній частині, так і тих, що містяться в Особливій) не обмежується лише однією формою кримінальної відповідальності – покаранням, а поширюється на неї повністю.

Ключові слова: обтяжуючі обставини, кримінальна відповідальність, тлумачення закону.

Summary

Iljina O.V. Features of influence of aggravating circumstances on criminal responsibility. – Article.

In a science of the criminal right the idea that aggravating circumstances increase responsibility of the person has become almost the most widespread.

Influence of aggravating circumstances (as that contain in the General part, and that contain in Special part of Criminal Code) is not limited only to one form of the criminal liability – punishment, but extends on it completely.

Key words: aggravating circumstances, criminal liability, interpretation law.

УДК 343.268:159.922.762

Н.М. Мирошніченко

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ З РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ

Розумова незрілість серед неповнолітніх в останні роки явище поширене. Як показує статистика в Україні приблизно 225 тис. розумово відсталих осіб, з них 88 тисяч дітей. Близько 15 тисяч дітей «не охоплені» жодними програмами, 31,6 тис. перебувають в інтернатних закладах [1, с. 5]. Велика кількість таких підлітків вчинюють суспільно небезпечні діяння. На жаль, вітчизняне законодавство не має чіткої позиції щодо правових наслідків вчинення злочину неповнолітньою особою, яка має певні аномалії у розвитку, які не пов'язані з хворобою. Тому вивчення цієї проблеми має велике теоретичне та прикладне значення.

Проблемними питаннями злочинності неповнолітніх осіб з певними аномаліями, займались вчені представники науки кримінального права, кримінології, зокрема: М.В. Бурдін, О.Д. Сітковська, В.П. Ємельянов, В.В. Голіна, Є. Цимбал, О. Сапожнікова, С.В. Бородін, Ю.М. Антонян.

Виходячи з принципу суб'єктивного ставлення, кримінальній відповідальності підлягає тільки та особа, яка усвідомлювала значення своїх дій. На здатність усвідомлювати свої дії певним чином впливають розумові здібності та вік особи. У доктрині кримінального права активні дискусії відносно правових наслідків